

Тема 8.

МЕТОДИ І ФОРМИ ВИХОВАННЯ. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА СУСПІЛЬНІ ІНСТИТУТИ ВИХОВАННЯ

План

1. Поняття про методи, прийоми, способи та засоби виховання.
2. Класифікація методів виховання.
3. Суспільне виховання.

І. Поняття про методи, прийоми, способи та засоби виховання.

- Серед основних умов, які визначають ефективність виховання, особливе місце посідають методи виховання. У вітчизняній педагогічній літературі немає єдиного підходу щодо них.

Педагогічна категорія **«методи виховання»** означає

- способи та прийоми спільної взаємозв'язаної діяльності вихователів і вихованців, яка спрямована на оволодіння духовними знаннями, навичками та уміннями, нормами та правилами вихованої поведінки, різнобічний і гармонійний розвиток особистості, формування загальнолюдських, національних і професійних якостей, що визначені цілями виховання та необхідні для повноцінної життєдіяльності.

Прийом виховання –

- це своєрідна частина, деталь методу виховання, потрібна для більш ефективного застосування методу в умовах конкретної виховної ситуації. Будь-який метод виховання складається з певної сукупності однорідних прийомів і способів виховного впливу.

Способи виховання –

- це конкретні форми організації життєдіяльності вихованців, що мають виховне забарвлення і несуть виховне навантаження.

Засоби виховання –

- це все те, за допомогою чого вихователі впливають на вихованців. Засобами виховання є конкретні предмети матеріальної та духовної культури, які використовуються для вирішення виховних завдань.

2. Класифікація методів виховання

- Однією з актуальних проблем сучасної теорії виховання є **проблема класифікації методів виховання**. У процесі розвитку педагогічної науки мали місце різні підходи до цієї проблеми.
- У 50-х роках ХХ століття у вітчизняній педагогіці популярною була класифікація, за якою методи виховання поділялися на три групи:
 - методи словесні (розповідь, бесіда, диспут, лекція, приклад);
 - методи привчання (практичні методи: тренування, доручення, гра, праця);
 - методи заохочення, покарання (додаткові методи, спрямовані здебільшого на виховання дисциплінованості вихованців).

- У 60-х роках було створено нову систему методів виховання, в якій основним критерієм оцінки кожного методу була здатність слугувати формуванню особистості вихованця згідно з ідеалами суспільства:
 - методи формування морального досвіду в поведінці та діяльності (методи привчання, організації суспільно корисної діяльності, використання творчої гри, змагання);
 - методи формування моральної свідомості (етичні бесіди, диспути, розповіді, лекції);
 - додаткові методи виховання (заохочення і покарання).

-
- У 70-х роках застосовувалася класифікація методів виховання на основі ідеї систематичного засвоєння всього багатства знань, накопичених людством:
 - методи виховання в навчальному процесі;
 - методи виховання в процесі суспільно-практичної діяльності;
 - методи педагогічного спілкування.

У вітчизняній педагогіці відомою є класифікація методів виховання за рекомендаціями С.

У. Гончаренка

- методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю учнів з метою формування їхніх поглядів і переконань (бесіда, лекція, диспут, позитивний приклад);
- методи організації діяльності й формування досвіду суспільної поведінки (педагогічна вимога, громадська думка, вправа, привчання, створення виховних ситуацій);
- методи регулювання, корекції, стимулювання позитивної поведінки й діяльності вихованців (змагання, покарання, заохочення).

-
- Отже, проблема класифікації методів виховання є актуальною та складною і досі ще не розв'язаною. Безперечно, кожна класифікація має свої позитивні аспекти і певні недоліки. Який же варіант найбільш оптимальний в умовах сьогодення?
 - По-перше, той, що найкраще сприяє реалізації основних цілей виховання українських громадян та отримання ефективних результатів у національній системі виховання;
 - по-друге, який забезпечує оптимальну реалізацію виховних заходів в умовах розбудови незалежної української держави;
 - по-третє, який найбільш повно відповідає завданням національного виховання і сучасним гуманістичним концепціям виховання; по-четверте, який має особистісну направленість і гуманний характер.

Беручи до уваги вищевикладене та на основі характеру впливу методів виховання на вихованців, можна їх ***класифікувати*** так:

- перша група – методи безпосереднього виховного впливу;
- друга група – методи опосередкованого виховного впливу;
- третя група – методи самовиховання.

Методи безпосереднього виховного впливу

- Основною ознакою методів безпосереднього виховного впливу є безпосередній контакт між вихователем і вихованцем. До цих методів належать: переконання, приклад, вправи, заохочення, покарання, примус.

- Ця група має як *позитивні аспекти* (наявність безпосередньої взаємодії між вихователем і вихованцем, можливість відкрито виявляти своє ставлення один до одного та навпаки, виховний вплив на оточуючих, можливість швидкого отримання певних позитивних результатів тощо), так і *суттєві недоліки* (не повністю враховує можливості інших методів виховання, соціального середовища, недостатньо підштовхує вихованця до самовиховання тощо).

Переконання – це знання, які для вихованця мають особистісний смисл (тобто перевірені ним у житті) та формують його світогляд.

Основні умови ефективності переконання:

- особиста переконаність вихователя;
- глибока його професійна компетентність;
- знання й уміле використання індивідуально-психічних особливостей вихованців та елементів психології колективу;
- звернення не тільки до свідомості вихованця, а й до його підсвідомості, емоційно-почуттєвої та вольової сфер;
- вміння контактувати з вихованцями, здатність слухати, співчувати;
- логічність, ясність та правдивість у викладі матеріалу;
- відвертість, емоційність та оптимізм;
- уміння доводити, заперечувати та пояснювати різноманітні твердження, вміло використовуючи факти й приклади;
- педагогічний такт;
- вдале поєднання переконання з іншими методами виховання тощо.

Приклад -

- виховний метод великої сили, який базується на відомій закономірності: явища, що сприймаються зором, швидко і без труднощів відбиваються у свідомості, тому, на противагу словесним впливам, не потребують ні розкодування, ні перекодування. Приклад діє на рівні першої сигнальної системи, слово – другої. Приклад дає конкретні зразки для наслідування і тим самим активно формує свідомість, підсвідомість, переконання, почуття. *Сенека* говорив, що важко привести до добра повчаючи, легше – прикладом.

-
- Психологічною основою прикладу є наслідування. Завдяки йому люди набувають соціального досвіду. В процесі виховання використовуються різні приклади: батьків, вихователів, ровесників, видатних постатей, героїв книг, фільмів та ін.

- Одним із найдавніших методів виховання підростаючого покоління є **особистий приклад**. Сутність цього методу полягає у цілеспрямованому і систематичному впливі вихователя на вихованців особистою поведінкою. Виховна сила особистого прикладу – у прагненні вихованців до наслідування.
- В. О. Сухомлинський використовував два джерела виховання: заздалегідь продуману виховну роботу з дітьми та приклади взаємин людей, їхніх вчинків.
- А. С. Макаренко писав, що тільки живий приклад виховує дитину, а не слова, нехай найкращі, але не підкріплені ділом.

Основні умови ефективності цього методу:

- забезпечення особистої взірцевості вихователя у виконанні завдань, функціональних обов'язків, дотриманні норм і правил етикету;
- суспільна цінність і привабливість прикладу;
- його яскравість, емоційна насиченість;
- етапність наслідування (на першому етапі у вихованців створюється суб'єктивний образ прикладу, бажання наслідувати його; на другому – формується бажання діяти за зразком; на третьому – здійснюється синтез самостійних і наслідуваних дій, що проявляється у пристосуванні до поведінки);
- використання різних джерел для наслідування (літературні герої, батьки, вихователі, друзі та ін.);
- вміле використання негативного прикладу у вихованні;
- наочність і конкретність прикладу;
- єдність слова і діла.

Вправи -

- це планомірно організоване свідомо осмислене багаторазове повторення певних дій і прийомів, які поступово ускладнюються, з метою формування, закріплення та вдосконалення практичних навичок і вмінь.
- Виховний процес у вправах, за В. О. Сластьоніним, являє собою перехід педагога від управління операціями до управління діями, а згодом – до управління діяльністю вихованців.

- **Сутність вправи** як методу виховання полягає в організації таких умов життєдіяльності вихованців, в яких вони виконують певні дії з метою вироблення необхідних і закріплення позитивних форм поведінки.
- Наприклад, А. С. Макаренко вважав, що в процесі виховання надзвичайно важливим є набуття вихованцями практичного досвіду, навичок та звичок поведінки шляхом постійного тренування у правильному вчинку.
- В навчальних закладах вихованець повинен щоденно привчатися до виконання розпорядку дня, умов професійної діяльності, чіткості дотримання норм і правил етикету, професійної культури поведінки.

-
- **Доручення** також можуть бути вправами. Конкретні індивідуальні практичні завдання доручаються кожному вихованцю виходячи з його індивідуально-психічних особливостей. Доручення потрібно підбирати так, щоб його виконання сприяло розвитку необхідних учневі якостей. Воно має бути посильним для вихованця.

-
- **Привчання** – це метод, який забезпечує інтенсивне формування необхідної практичної якості.
 - На жорсткому привчанні базуються всі казармові системи виховання, наприклад військова.
 - Гуманістична педагогіка виступає проти жорсткого привчання, яке нагадує дресирування і суперечить правам людини. Його бажано використовувати в комплексі з іншими методами і передусім ігровими.

Заохочення

- є важливим методом виховання, який має оціночно-стимулювальний характер. Стимулювати – означає спонукати до позитивної дії, давати поштовх, заохочувати.
- Цей метод спонукає вихованця до наступних успіхів, закріплює позитивні навички та звички поведінки.
- Дія заохочення ґрунтується на збудженні позитивних емоцій. Саме тому воно вселяє впевненість, створює добрий настрій, підвищує відповідальність.

У вихованні використовується і **метод покарання,**

що являє собою систему засобів і прийомів впливу на вихованців, які порушують моральні норми, певні вимоги законів, з метою виправити їхню поведінку і змусити сумлінно виконувати свої обов'язки.

- *Цей метод має бути тільки допоміжним і використовуватися тільки після інших методів, що не дали позитивних результатів.*
- Сутність даного методу полягає у негативній оцінці, осудженні, а за необхідністю – і припиненні негідних дій вихованця з метою викликати у нього почуття провини за скоєне, допомогти йому усвідомити неправильність власних дій, змінити свою поведінку.
- Покарання доцільно використовувати у крайньому разі і тільки після того, як порушник усвідомив свою вину та спроможний об'єктивно сприймати оголошене йому стягнення.

Основними формами **ПРИМУСУ** є:

- категорична вимога,
- попередження вихованців про можливі негативні наслідки,
- дисциплінарне стягнення,
- громадський осуд,
- кримінальна відповідальність тощо.

Методи опосередкованого виховного впливу

- А. С. Макаренко підкреслював, що не можна виховати мужню людину, якщо не створити для неї таких умов, за яких вона змогла би проявити мужність, все одно в чому – в стриманості, прямому відкритому слові, терпеливості, сміливості.
- Будь-яке виховання відбувається в соціальному середовищі, де на вихованця мають виховний вплив певні умови, які можна згрупувати так: перша група – суспільні умови, різновидами яких є колектив, певні ритуали, суспільна робота; друга – матеріально-фізичні, різновидами яких є матеріально-технічні умови навчання, виховання, відпочинку, клімат тощо.

Головною метою всієї виховної роботи має бути поступове спрямування вихованця на **САМОВИХОВАННЯ**.

- У зв'язку з цим **методи самовиховання** мають посісти належне місце як у педагогічній теорії, так і в практиці.
- Відомо, що В. О. Сухомлинський справжнім вихованням вважав лише те, яке спонукає вихованця до самовиховання: «Моральна культура людини характеризується тим, що переконання стають в її житті самостійною духовною силою, яка спонукає до нових моральних вчинків».
- Обираючи конкретні методи виховання, вихователь повинен враховувати цілі, зміст і особливості виховання українських громадян, методично оптимально поєднувати конкретні обставини й умови перебігу навчально-виховного процесу в конкретних виховних

3. Суспільне виховання

- Під суспільним (соціальним) вихованням розуміють виховання, яке спрямоване на забезпечення гармонії суспільних і особистих інтересів, балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю і особистості перед суспільством шляхом безпосередніх людських відносин, а також за допомогою спеціально створених для цієї мети суспільних інститутів (благодійних фондів, організацій, товариств, асоціацій тощо).

- Проблеми суспільного виховання вивчає соціальна педагогіка (лат. *socium* - суспільство). У кінці ХХ ст. соціальна педагогіка виділилась як самостійна галузь педагогічних знань.
- Вона вивчає освітньо-виховний потенціал суспільства, способи педагогізації соціального середовища для більш успішної соціалізації і розвитку особистості протягом всього життя.
- Зокрема, досліджує вплив сім'ї, неформальних об'єднань, засобів масової інформації, церкви. У полі зору соціальної педагогіки знаходяться проблеми "груп ризику", до яких входять люди, які волею долі опинилися в складних і критичних умовах, - безробітні, бомжі, наркомани, п'яниці, проститутки, злочинці, хворі, ті, що вийшли із місць позбавлення волі і потрапили у злочинні групи і заборонені релігійні секти та под.

-
- Термін "практична соціальна робота" використовується з 1970 року. Раніше ця робота мала різні назви: робота з клієнтом, робота з групами, в общинах; соціальне забезпечення дітей, сімейні послуги, медична соціальна робота, психіатрична, робота у виправних закладах; робота з бідними, інвалідами, розумово відсталими, з дітьми, які розбавлені догляду; алкоголіками.

На сьогодні сферами практичної роботи вважаються:

- сім'я,
- допомога дітям,
- охорона здоров'я,
- душевнохворі,
- соціальна робота за професіями,
- люди похилого віку,
- освіта і виправні заклади.

Основна мета суспільного виховання – соціалізація:

- це двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення в систему суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість

Під соціалізацією потрібно розуміти оволодіння нормами і правилами життя в суспільстві, знаннями і вміннями будувати стосунки, що дозволять особистості здобути такі характеристики:

- ставлення до іншої людини як до самоцінності;
- здатність до самовіддачі як умови чи способу реалізації такого ставлення до інших людей;
- творчий характер життєдіяльності, здатність до вільного волевиявлення;
- можливість особистості самостійно проектувати майбутнє;
- внутрішня відповідальність перед собою, іншими людьми, минулим і майбутнім;
- прагнення зрозуміти смисл життя.